

(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

[१९९७] १ एस. सी. आर ५५

मॅनेजमेंट ऑफ दांडकरण्य प्रोजेक्ट, कोरेपूट

विरुद्ध

वर्कमेन थ्रू रिहॅबिलिटेशन एम्प्लॉयीस युनिअन आणि अन्य

जानेवारी, ७, १९९७.

[न्यायमूर्ती एस. सी. अग्रवाल आणि न्यायमूर्ती जी. बी. पटनायक]

कामगार कायदा: औद्योगिक विवाद अधिनियम, १९४७ : कलम २ (जे) आणि १०

(१) (डी) आणि (२-ए) आणि २५-एफ. एफ. एफ.

"उद्योग" - ची व्याप्ती - दंडकारण्य प्रकल्प - कामगारांचे वाद- निर्देश - असे मत व्यक्त करण्यात आले की : हा प्रकल्प उद्योग होता - त्यामुळे, विवादांचा संदर्भ, अक्षम नाही.

कपात - उपक्रम बंद करणे - दंडकारण्य प्रकल्प - पुनर्वसन केलेले निर्वासित आणि काम पूर्ण झाल्यानंतर जखमी झालेले - त्याची मालमत्ता आणि दायित्वे संबंधित राज्यांना हस्तांतरित केली गेली - एन. एम. आर. कामगारांच्या नियमित समावेशासाठी रोजगाराच्या कोणत्याही सुविधा अस्तित्वात नव्हत्या - प्रकल्प प्राधिकरण आणि केंद्र सरकार सर्वतोपरी प्रयत्न करूनही एन. एम. आर. कामगारांना कोणत्याही सरकारी नोकरीत किंवा सरकारी क्षेत्र उपक्रमांमध्ये सामावून घेऊ शकले नाहीत- तथापि, औद्योगिक अधिकरणाने या एन. एम. आर. कामगारांची कपात न करण्याचे निर्देश दिले-असे मत व्यक्त करण्यात आले की : अशा परिस्थितीत औद्योगिक अधिकरणाचे हे निर्देश बेकायदेशीर होते - उक्त एन. एम. आर. कामगारांना केवळ भरपाई मिळण्याचा हक्क आहे. आय. डी. अधिनियमाचे कलम २५ -एफ. एफ. एफ.

कपात - उपक्रम बंद करणे - महादेश प्राधिलेख जारी करणे - अधिकरणाद्वारे - कामगारांची कपात न करणे आणि त्यांच्यासाठी काम शोधणे-असे मत व्यक्त करण्यात आले की :महादेश प्राधिलेक जारी करणे बेकायदेशीर आहे.

शब्द आणि वाक्यांश :

" उद्योग"- चा अर्थ- औद्योगिक विवाद अधिनियमा, १९४७ चे कलम २ (जे) च्या संदर्भात

केंद्र सरकारने औद्योगिक विवाद अधिनियम, १९४७ च्या कलम १० (१) डी आणि १० (२-ए) अंतर्गत आपल्या अधिकारांचा वापर करून उत्तरवादींनी उपस्थित केलेल्या मागण्यांमुळे निर्माण

झालेले काही विवाद अभिनिर्णित करण्यासाठी औद्योगिक अधिकरणाकडे पाठवले. औद्योगिक अधिकरणाने अपीलकर्ता-कर्मचारी व्यवस्थापन प्रकल्प संपल्यानंतर एन. एम. आर. कामगारांची कपात न करण्याचे आणि केंद्र सरकारच्या माध्यमातून या एन. एम. आर. कामगारांना एकतर संबंधित राज्य सरकारांच्या केंद्र सरकारच्या अंतर्गत किंवा केंद्र सरकारच्या सरकारी क्षेत्र उपक्रमांच्या अंतर्गत नियमित करण्याचे मार्ग आणि साधने शोधण्याचे निर्देश दिले. उच्च न्यायालयाने अधिकरणाच्या निर्णयात हस्तक्षेप करण्यास नकार दिला. त्यामुळे हे अपील करण्यात आले आहे.

अपीलकर्त्यांच्या वतीने असा युक्तिवाद करण्यात आला की हा प्रकल्प केंद्र सरकारने पाकिस्तानातील निर्वासितांच्या पुनर्वसनासाठी त्याचे सार्वभौम कार्य पार पाडण्यासाठी हाती घेतला होता आणि म्हणूनच हा प्रकल्प 'उद्योग' नव्हता आणि परिणामी संदर्भ अयोग्य होता; आणि प्रकल्प बंद पडल्यामुळे आणि त्याची मालमत्ता आणि दायित्वे संबंधित राज्यांना हस्तांतरित झाल्यामुळे नियमाधीन पदे अस्तित्वात नव्हती आणि त्यामुळे एन. एम. आर. कामगारांच्या नियमाधीन करण्याचा प्रश्नच उद्भवला नाही.

अपील मंजूर करत, या न्यायालयाने

असे मत व्यक्त केले की :

१.१ . प्रकल्पाच्या कामकाजाचे प्रभावी स्वरूप आणि प्रकल्पातील कामगारांनी बजावलेल्या कर्तव्यांचे स्वरूप लक्षात घेऊन असे मानले पाहिजे की दंडकारण्य प्रकल्प हा औद्योगिक विवाद अधिनियम , १९४७ च्या कलम २ (जे) च्या अर्थातर्गत एक उद्योग आहे आणि या संदर्भात अधिकरणाचा निष्कर्ष उपलब्ध नाही. [५९ – एफ]

बंगळूरु वॉटर सप्लाय अँड सेव्हरगे बोर्ड विरुद्ध ए. राजप्पा, [१९७८] २ एस. सी. सी. २१२, अनुसरित.

१.२. . प्रकल्पाचे अधिकारी तसेच केंद्र सरकारचे सक्षम अधिकारी यांनी योग्य आणि प्रामाणिकपणे पावले उचलली आहेत आणि त्यांचे सर्वोत्तम प्रयत्न आणि मन वळवूनही संबंधित नियम आणि कायदे लक्षात घेऊन आणि त्या संस्थांमधील स्थितिविशेष लक्षात घेऊन सरकारच्या कोणत्याही विभागात किंवा कोणत्याही सरकारी क्षेत्र उपक्रमांमध्ये एन. एम. आर. कामगारांना सामावून घेणे शक्य झाले नाही. अशा परिस्थितीत, या एन. एम. आर. कामगारांची कपात न करण्याचे आणि त्यांना नियमित करण्याचे मार्ग आणि साधने केंद्र सरकारच्या माध्यमातून शोधण्याचे औद्योगिक अधिकरणाने प्रकल्प अधिकाऱ्यांना दिलेले निर्देश बेकायदेशीर आहेत. या एन. एम. आर.

कामगारांना केवळ अधिनियमाच्या कलम २५ -एफ. एफ. एफ. अंतर्गत भरपाई मिळण्याचा हक्क आहे. [६० - एफ-जी]

२. प्रकल्प बंद झाला आहे आणि या एन. एम. आर. कामगारांसाठी नियमित समावेशनासाठी रोजगाराच्या सुविधा नाहीत या निष्कर्षावर येऊनही अधिकरणाने २४० दिवसांपेक्षा जास्त काळ सातत्याने काम करणाऱ्या एन. एम. आर. कामगारांसाठी काम शोधण्यासाठी प्रकल्प अधिकाऱ्यांना निर्देश जारी केले. ज्या एन. एम. आर. कामगारांनी प्रकल्प अधिकाऱ्यांसोबत काही काळ घालवला आहे, त्यांच्या हितासाठी त्यांचा नियमितपणे समावेश होण्याची शक्यता शोधली पाहिजे, यात काही शंका नाही. परंतु अशा संभाव्यतेचा शोध घेतल्यानंतरही जर संबंधित अधिकारी त्यांच्या प्रयत्नात अयशस्वी ठरले, तर न्यायालयाने त्या संदर्भात आदेश जारी करणे योग्य ठरणार नाही आणि त्यामुळे अधिकरणाने आक्षेपित निर्देश जारी करण्यात पूर्णपणे चूक केली. या न्यायालयाच्या अंतरिम निर्देशानुसार संबंधित अधिकाऱ्यांनी कोणत्याही सरकारी क्षेत्र उपक्रमांमध्ये किंवा संबंधित राज्य सरकारांमध्ये एन. एम. आर. चे विलीनीकरण होण्याची शक्यता शोधली आणि प्रामाणिक प्रयत्न केले गेले आणि तरीही अधिकारी या एन. एम. आर. कामगारांना नियमितपणे सामावून घेण्यात अपयशी ठरले आहेत. अशा परिस्थितीत, अधिकरणाने या एन. एम. आर. कामगारांना नियमित करण्याचे दिलेले निर्देश कायद्याने पूर्णपणे अस्थिर होते, असे मानावे लागेल. [६१ - ई, एफ-एच, ६२-ए-बी]

जी. गोविंदा राजुलु वि. ए. पी. स्टेट कन्स्ट्रक्शन कॉर्पोरेशन लिमिटेड आणि अन्य [१९८६] पुरवणी. एस. सी. सी. ६५१, लागू न करण्यायोग्य.

दिवाणी अपील अधिकारिता : दिवाणी अपील क्र. २२-२३/१९९७.

ओ. जे. सी. क्र. २५०२/९० मधील ओरिसा उच्च न्यायालयाच्या ०२.०२९५ तारखेच्या निकाल आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यांसाठी व्ही. आर. रेड्डी, अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल, तारा चंद्र शर्मा आणि पी. परमेश्वरन.

उत्तरवादींसाठी इंदिरा जय सिंग, राज कुमार गुप्ता, राजेश, एच. पी. शर्मा आणि बी. बी. दास.

न्यायालयाचा निर्णय यांच्याद्वारे देण्यात आला.

न्यायमूर्ति पटनायक : अनुमती मंजूर झाली.

विशेष परवानगीद्वारे हे अपील जी औद्योगिक न्यायाधिकरण, भुवनेश्वर यांनी औद्योगिक विवाद प्रकरण क्रमांक १३/१९८८ मध्ये दिलेल्या निर्णयाच्या विरोधात आणि ओ. जे. सी. क्रमांक २५०५/१९९० मधील ओरिसा उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाच्या विरोधात निर्देशित केले आहे, ज्या अंतर्गत ओरिसा उच्च न्यायालयाने संविधानाच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत अधिकारांचा वापर करून औद्योगिक अधिकरणाच्या निर्णयात हस्तक्षेप करण्यास नकार दिला. जरी हा निवाडा मागणी करणेच्या वेगवेगळ्या बाबींशी संबंधित असला, तरी या अपील मध्ये श्री. रेड्डी, अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल यांनी त्यांचे निवेदन ४२५ एन. एम. आर. कामगारांना नियमित करण्याच्या अधिकरणाच्या निर्देशापुरते मर्यादित ठेवले, जे कामगार संघटनेच्या आयटम क्र १ ते ३ होते.

भारत सरकारने कामगार मंत्रालयात, औद्योगिक विवाद कायद्याच्या उपकलम (१) च्या खंड (ड) आणि कलम १० च्या उपकलम (२) (ए) अंतर्गत त्यांना प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून, हा वाद औद्योगिक अधिकरणाद्वारे पुढील प्रभावासाठी अभिनिर्णित करण्यासाठी पाठवला:

"दंडकारण्य प्रकल्प, कोरापुटच्या व्यवस्थापनाच्या पुनर्वसन कर्मचारी संघटनेने मांडलेल्या खालील मागण्या न्याय्य आहेत का, तसे असल्यास, संबंधित कामगारांना कोणत्या सवलतीचा हक्क आहे आणि कोणत्या तारखेपासून"

मागणी क्रमांक १ आणि ३ ज्याच्याशी आम्ही संबंधित आहोत त्या खालीलप्रमाणे आहेत:

"१. अशा नियमितकरणाच्या सर्व परिणामी लाभांसह, २४० दिवस पूर्ण झाल्यानंतर १९५८ पासून काम करत असलेल्या सर्व मस्टर रोल कामगारांचे नियमितकरण.

३.दंडकारण्य प्रकल्पातील सर्व कामगारांची कपात थांबवणे आणि सर्व मस्टर रोल कामगारांना केंद्र सरकारच्या अतिरिक्त कक्षाद्वारे केंद्र सरकारच्या इतर संस्थांमध्ये नियमित केल्यानंतर त्यांचे विलीनीकरण करणे, जसे दंडकारण्य प्रकल्पातील नियमित कर्मचाऱ्यांच्या बाबतीत केले जाते."

दंडकारण्य प्रकल्प हा उद्योग नसल्यामुळे संदर्भ स्वतःच अक्षम होता, अशी भूमिका अपीलकर्ता व्यवस्थापनाने अधिकरणासमोर मांडली. जोपर्यंत एन. एम. आर. कामगारांच्या मागण्यांचा संबंध आहे, तोपर्यंत व्यवस्थापनाने अशी भूमिका घेतली की हा प्रकल्प स्वतःच बंद झाला आहे आणि पाकिस्तानातील निर्वासितांच्या पुनर्वसनासाठी मानवतावादी विचारांवरून भारत सरकारने हाती घेतलेला प्रकल्प पुढे चालू ठेवण्याची गरज नाही, त्यामुळे एन. एम. आर. कामगारांच्या नियमिततेचा प्रश्नच उद्भवत नाही. दुसरीकडे युनियनने अशी भूमिका घेतली की, एन. एम. आर. कामगारांसाठी कोणतेही काम उपलब्ध नाही अशी व्यवस्थापनाची विनंती योग्य नाही

आणि त्यामुळे एन. एम. आर. कामगारांना अनेक बांधकाम आणि सिंचन कामांमध्ये नियुक्त केले जात आहे आणि म्हणूनच, १९५० पासून कार्यरत असलेल्यांना सेवेत नियमित करण्याची जबाबदारी प्रकल्प अधिकाऱ्यांवर आहे. औद्योगिक अधिकरणाने व्यवस्थापन वतीने उपस्थित केलेले दोन्ही युक्तिवाद फेटाळून लावले आणि हा प्रकल्प एक उद्योग असल्याचे मत मांडले. एन. एम. आर. च्या ४२५ कर्मचाऱ्यांना नियमित करण्याचा दावा न्याय्य आहे आणि त्यांची पुन्हा नियुक्ती केली जाणार नाही आणि केंद्र सरकार किंवा संबंधित राज्य सरकारांच्या किंवा केंद्र सरकारच्या सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या अंतर्गत त्यांना नियमित करण्याचे मार्ग आणि साधने भारत सरकारच्या माध्यमातून प्रकल्प अधिकाऱ्यांनी शोधून काढावीत, असा युक्तिवाद त्यात पुढे करण्यात आला. संविधानाच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत अर्ज दाखल करून अधिकरणाच्या निर्णयावर उच्च न्यायालयात विरोध करण्यात आला, तेव्हा उच्च न्यायालय या निष्कर्षावर पोहोचले की या निर्णयात कायद्याची कोणतीही त्रुटी नाही जी संविधानाच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत अधिकारांचा वापर करून प्रमाणपत्र जारी करून दुरुस्त केली जाऊ शकते आणि त्यानुसार व्यवस्थापनाने दाखल केलेली उत्प्रेषण लेख (सर्शिओररी रिट) याचिका फेटाळण्यात आली.

अपीलकर्त्याची बाजू मांडणारे विद्वान अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल व्ही. आर. रेड्डी यांनी असा युक्तिवाद केला की पाकिस्तानातील निर्वासितांच्या पुनर्वसन भारत सरकारने हाती घेतलेला पुनर्वसन प्रकल्प सरकारच्या सार्वभौम कार्याची पूर्तता करणारा होता आणि म्हणूनच त्याला एक उद्योग मानले जाऊ शकत नाही आणि परिणामी संदर्भ सक्षम नव्हता किंवा कर्मचारी संघटनेने उपस्थित केलेल्या मागण्यांचे परीक्षण करण्यासाठी अधिकरणाला कोणतेही अधिकारक्षेत्र नव्हते. श्री. रेड्डी यांच्या उपरोक्त युक्तिवादाची छाननी केल्यानंतर, अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल यांनी नोंदवलेल्या साहित्याची आणि कामगारांनी बजावलेल्या कर्तव्यांचे स्वरूप तपासून पाहिले आणि बंगळूरु जल पुरवठा प्रकरणातील या न्यायालयाच्या निर्णयाच्या दृष्टीने, विद्वान अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल यांनी उपस्थित केलेला युक्तिवाद स्वीकारणे आमच्यासाठी कठीण आहे. प्रकल्पाच्या कामकाजाचे प्रभावी स्वरूप आणि प्रकल्पातील कामगारांनी बजावलेल्या कर्तव्यांचे स्वरूप लक्षात घेऊन असे मानले पाहिजे की दंडकारण्य प्रकल्प हा औद्योगिक विवाद अधिनियम , १९४७ च्या कलम २ (जे) च्या अर्थातर्गत एक उद्योग आहे आणि या संदर्भात अधिकरणाचा निष्कर्ष उपलब्ध नाही.

श्री. रेड्डी, विद्वान अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल यांनी असा युक्तिवाद केला की हा प्रकल्प पाकिस्तानातील निर्वासितांचे पुनर्वसन करण्याच्या मर्यादित उद्देशासाठी होता आणि उक्त उद्देश

साध्य झाला आहे आणि प्रकल्प स्वतःच बंद झाला आहे आणि त्याची मालमत्ता आणि दायित्वे ओडिशा राज्य आणि मध्य प्रदेश राज्याकडे हस्तांतरित केली गेली आहेत, ४२५ एन. एम. आर. कामगारांच्या नियमित करणे या प्रश्नावर विचार करण्यासाठी प्रकल्प अधिकाऱ्यांकडे नियमित पदे अस्तित्वात नाहीत आणि म्हणूनच, या संदर्भात अधिकरणाचा अंतिम युक्तिवाद कायदाने पूर्णपणे अस्थिर आहे.

दुसरीकडे, प्रतिवादी कामगारांची बाजू मांडणाऱ्या वरिष्ठ वकील इंदिरा जयसिंह यांनी जोरदार युक्तिवाद केला की, या एन. एम. आर. कामगारांनी त्यांच्या आयुष्याचा मोठा भाग प्रकल्पांतर्गत सेवा करण्यात घालवला आहे, या कामगारांना भारत सरकारच्या काही विभागांमध्ये किंवा कोणत्याही सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांमध्ये सामावून घेणे हे प्रकल्प अधिकाऱ्यांचे किंवा भारत सरकारचे घटनात्मक दायित्व आहे आणि त्यामुळे अधिकरणाचे आक्षेपित निर्देश पूर्णपणे न्याय्य आहेत. विद्वान ज्येष्ठ वकिलाने पुढे आग्रह केला की प्रकल्पातच पुरेशा रिक्त जागा आहेत ज्यांच्या विरोधात या एन. एम. आर. कामगारांना नियमाधीन करणे केले जाऊ शकते आणि त्यामुळे या सी. एन. एम. आर. कामगारांच्या नियमाधीन करण्यावर विचार करण्यासाठी कोणतीही रिक्त पदे अस्तित्वात नाहीत असा युक्तिवाद करणे अपीलकर्त्याला योग्य वाटत नाही.

प्रतिस्पर्धी निवेदनाच्या अचूकपणाचे परीक्षण करण्यापूर्वी हे लक्षात घेणे योग्य ठरेल की जेव्हा हे प्रकरण या न्यायालयासमोर दिनांक १८.०९.९५ रोजी आले तेव्हा न्यायालयाने अपीलकर्त्याला भारत सरकारच्या किंवा संबंधित राज्य सरकारांच्या इतर कोणत्याही प्रकल्पात समायोजित केल्या जाणाऱ्या एन. एम. आर. च्या ४२५ कर्मचाऱ्यांच्या स्थितीचा शोध घेण्याचे आवाहन केले होते. अधिकरणाने दिलेल्या निर्देशांचे स्वरूप लक्षात घेऊन उपरोक्त निर्देश देण्यात आले होते. या न्यायालयाच्या उपरोक्त निर्देशानुसार, अपीलकर्त्याने तसेच भारत सरकारने इतर कोणत्याही प्रकल्पांमध्ये एन. एम. आर. कामगारांना नियमित करण्याच्या शक्यतांचा शोध घेण्यासाठी काही पावले उचलली आणि भारत सरकारच्या इतर कोणत्याही विभागात किंवा कोणत्याही सरकारी क्षेत्र उपक्रमांमध्ये या एन. एम. आर. कामगारांना नियमितपणे सामावून घेण्यात केंद्र सरकार असमर्थ असल्याचे सूचित करणारे तपशीलवार प्रतिज्ञापत्र दाखल केले आहे. अपीलकर्त्याच्या तसेच भारत सरकारच्या वतीने दाखल केलेल्या प्रतिज्ञापत्रांचा अभ्यास केल्यानंतर आम्हाला समाधान झाले आहे की प्रकल्पाचे अधिकारी तसेच भारत सरकारच्या सक्षम प्राधिकरणाने योग्य आणि प्रामाणिकपणे पावले उचलली आहेत आणि त्यांच्या सर्वतोपरी प्रयत्न आणि मन वळवूनही संबंधित नियम आणि कायदे लक्षात घेऊन आणि त्या संस्थांमधील स्थितिविशेष लक्षात

घेऊन सरकारच्या कोणत्याही विभागात किंवा कोणत्याही सरकारी क्षेत्र उपक्रमांमध्ये ४२५ एन. एम. आर. कामगारांना सामावून घेणे शक्य झाले नाही. प्रकरणाच्या या दृष्टिकोनातून या न्यायालयाला विचार करणे आवश्यक असलेला एकमेव प्रश्न म्हणजे अधिकरणाने त्याला आढळलेल्या परिस्थितीत दिलेला आक्षेपित निर्देश कायद्याने अजिबात टिकाऊ आहे का.

अभिलेखावरील पुराव्यावर तपशीलवार चर्चा केल्यानंतर अधिकरण खालील निष्कर्षावर पोहोचले:

“(ए) सध्या डी. डी. ए. च्या नोकरीत एन. एम. आर. चे ४२५ कर्मचारी आहेत, ज्यांना नियमित कर्मचारी म्हणून सामावून घेण्यासाठी पुरेसे काम नाही.

(बी) दंडकारण्य विकास प्राधिकरण बंद होण्याच्या प्रक्रियेत आहे कारण त्यांनी प्रकल्प क्षेत्रातील विस्थापित व्यक्तींचे पुनर्वसन करण्याच्या त्यांच्या कामात स्पर्धा केली आहे.

(सी) प्रकल्पाची मालमत्ता डी. डी. ए. ने संबंधित राज्यांना, म्हणजे मध्य प्रदेश आणि ओरिसा राज्य सरकारांना हस्तांतरित केली आहे.

(डी) ४२५ कर्मचारी या प्रकल्पात अनेक वर्षांपासून काम करत आहेत आणि त्यापैकी बहुतेकजण इतरत्र नवीन रोजगार मिळवण्यास पात्र नसतील.

(ई) त्यांनी केलेल्या आंदोलनानंतर आकारण्यात आलेले सर्व काम नियमित करण्यात आले, तर एन. एम. आर. कर्मचाऱ्यांचे नियमन करण्यात आले नाही.

(एफ) एन. एम. आर. च्या बहुतांश कर्मचाऱ्यांकडे प्रकल्पात कोणतेही काम नाही, जरी ते ज्या कामांमध्ये गुंतलेले होते, ती संबंधित राज्य सरकारच्या अखत्यारीत राज्य सरकारांकडून सुरू असली तरी त्यांनी त्यांना कामांसह घेतले नाही.”

प्रकल्प बंद झाला आहे आणि या एन. एम. आर. कामगारांसाठी नियमित समावेशनासाठी रोजगाराच्या सुविधा नाहीत या निष्कर्षावर येऊनही अधिकरणाने २४० दिवसांपेक्षा जास्त काळ सातत्याने काम करणाऱ्या एन. एम. आर. कामगारांसाठी काम शोधण्यासाठी प्रकल्प अधिकाऱ्यांना निर्देश जारी केले. असे म्हटले जाऊ शकते की जरी हा प्रकल्प बंद करण्यात आला असला आणि त्याची मालमत्ता आणि दायित्वे ओरिसा राज्य आणि मध्य प्रदेश राज्याकडे हस्तांतरित करण्यात आली असली तरी या न्यायालयाने दिलेल्या अंतरिम आदेशामुळे ४२५ एन. एम. आर. कामगार रिकामे बसले आहेत आणि त्यांना दरमहा १.५० लाख रुपयांचे वेतन मिळत आहे, जो निःसंशयपणे सरकारी तिजोरीवर अनावश्यक आर्थिक ताण आहे. ज्या एन. एम. आर. कामगारांनी प्रकल्प

अधिकाऱ्यांसोबत बराच काळ घालवला आहे, त्यांच्या हितासाठी नियमितपणे त्यांचा समावेश होण्याची शक्यता शोधली पाहिजे, यात काही शंका नाही, परंतु अशा शक्यतेचा शोध घेतल्यानंतरही संबंधित अधिकारी त्यांच्या प्रयत्नात अयशस्वी ठरले तर, आमच्या मते, न्यायालयाने त्या संदर्भात आदेश जारी करणे योग्य ठरणार नाही आणि त्यामुळे अधिकरण पूर्णपणे चुकीचे ठरले. ज्या एन. एम. आर. कामगारांनी प्रकल्प अधिकाऱ्यांसोबत बराच काळ घालवला आहे, त्यांच्या हितासाठी नियमितपणे त्यांचा समावेश होण्याची शक्यता शोधली पाहिजे, यात काही शंका नाही, परंतु संबंधित अधिकारी त्यांच्या प्रयत्नात अयशस्वी ठरले तर अशा शक्यतेचा शोध घेतल्यानंतरही, आमच्या मते, न्यायालयाने त्या संदर्भात आदेश जारी करणे योग्य ठरणार नाही आणि त्यामुळे अधिकरणाने आक्षेपित निर्देश जारी करण्यात पूर्णपणे चूक केली. आधी सांगितल्याप्रमाणे, या न्यायालयाच्या अंतरिम निर्देशानुसार हे प्रकरण या न्यायालयात प्रलंबित असताना संबंधित अधिकाऱ्यांनी केंद्र सरकारच्या अंतर्गत किंवा कोणत्याही सरकारी क्षेत्र उपक्रमांतर्गत किंवा ओडिशा आणि मध्य प्रदेशच्या संबंधित राज्य सरकारांमध्ये या एन. एम. आर. कामगारांना सामावून घेण्याच्या शक्यतेचा शोध घेतला, परंतु हे एन. एम. आर. कामगार नियमितपणे सामावून घेण्याच्या त्यांच्या प्रयत्नात ते कसे अपयशी ठरले हे दर्शविणारे प्रतिज्ञापत्र दाखल करण्यात आले आहे आणि आम्ही आधीच असे म्हटले आहे की हा प्रयत्न प्रामाणिक होता आणि तरीही अधिकारी या एन. एम. आर. कामगारांना नियमितपणे सामावून घेण्यात अपयशी ठरले आहेत.

तथापि, वरिष्ठ वकील इंदिरा जयसिंह यांनी त्यांच्या युक्तिवादादरम्यान, जी. गोविंदा राजुलु विरुद्ध आंध्र प्रदेश राज्य बांधकाम महामंडळ मर्यादित आणि अन्य , (१९८६) सप एस सी आर ६५१ या प्रकरणातील या न्यायालयाच्या निर्णयावर भर दिला, ज्यामध्ये या न्यायालयाने आंध्र प्रदेश राज्य बांधकाम महामंडळ मर्यादितच्या कर्मचाऱ्यांना सामावून घेण्याचे निर्देश आंध्र प्रदेश राज्याला दिले होते, ज्यांच्या सेवा महामंडळ बंद झाल्यामुळे संपुष्टात आल्या होत्या. परंतु वरील प्रकरणात कायद्याच्या कोणत्याही प्रश्नावर कोणतीही चर्चा झालेली नाही किंवा कोणत्या परिस्थितीत निर्देश देण्यात आले होते हे सूचित केलेले नाही. ही स्थिती असल्याने उपरोक्त निर्णय सर्व प्रकरणांमध्ये सार्वत्रिकपणे लागू होऊ शकत नाही जेथे प्रकल्प बंद झाला आहे ज्यामुळे कर्मचाऱ्यांच्या सेवा समाप्त करण्यात आल्या आहेत. औद्योगिक विवाद अधिनियमांतर्गत जर एखादा उद्योग बंद असेल तर त्याचे कर्मचारी

औद्योगिक विवाद अधिनियमाच्या कलम २५ (एफ. एफ. एफ.) अंतर्गत प्रदान केलेल्या भरपाईसाठी पात्र आहेत. केंद्र सरकारच्या वतीने हे अपील प्रलंबित असताना भरपाई म्हणून १०० महिन्यांचे पूर्ण वेतन मिळावे यासाठी एक योजना तयार करण्यात आली आहे, या योजनेला गोल्डन हॅन्डशेक स्कीम म्हटले जात आहे, परंतु ही योजनादेखील अव्यवहार्य असल्याचे आढळून आले आणि संबंधित मंत्रालयाने सदर योजनेची अंमलबजावणी न करण्याची कारणे दर्शविणारे प्रतिज्ञापत्र दाखल केले. दंडकारण्य प्रकल्प १९९० पासून पूर्णपणे बंद करण्यात आला आहे आणि या एन. एम. आर. कामगारांना अन्यथा कामावरून काढून टाकण्यात आले असते या मान्य केलेल्या भूमिकेवर, परंतु या न्यायालयाच्या अंतरिम आदेशामुळे प्रकल्प अधिकारी या कामगारांना कोणत्याही कामात गुंतवून न ठेवता दरमहा १.५० लाख रुपये देत आहेत, आम्हाला वाटते की योजनेच्या संदर्भात नुकसान भरपाई देण्याचे कोणतेही निर्देश न्यायाच्या हितासाठी नसतील. तथापि, औद्योगिक विवाद अधिनियमाच्या कलम २५ (एफ. एफ. एफ.) अंतर्गत सांगितल्याप्रमाणे प्रकल्प बंद झाल्यामुळे कामगारांना त्यांची योग्य रक्कम मिळण्याचा हक्क असेल.

या परिस्थितीत आम्ही असे मानतो की ४२५ एन. एम. आर. कामगारांना नियमित करण्यासाठी अधिकरणाने जारी केलेले निर्देश कायद्याने पूर्णपणे अस्थिर आहेत आणि त्यानुसार आम्ही ते रद्दबातल करतो. अधिकरणाच्या उपरोक्त निर्देशात हस्तक्षेप न करण्यात उच्च न्यायालयाने चूक केली. औद्योगिक अधिकरणाचा ४२५ एन. एम. आर. कामगारांशी संबंधित निवाडा त्यानुसार रद्दबातल केला आहे आणि आम्ही असे मानतो की हे एन. एम. आर. कामगार औद्योगिक विवाद अधिनियमाच्या कलम २५ (एफ. एफ. एफ.) अंतर्गत प्रदान केल्याप्रमाणे भरपाईसाठी पात्र असावेत. या एन. एम. आर. कामगारांच्या संबंधित या न्यायालयाने दिलेला अंतरिम आदेशाचे विलोपन करण्यात येते. त्यानुसार अपील मंजूर करण्यात येत आहे. परंतु अशा परिस्थितीत खर्चाबाबत कोणतेही आदेश दिले जाणार नाहीत.

व्ही. एस. एस

अपील मंजूर करण्यात येत आहेत.

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".